

دیتنا فەلسەفە بو ئەدەبی لسەردە مە کلاسیزما نوی

م. ه. مەسعود جەمیل رەشید

زانکویا دھوک / فاکولتیا زانستین مروفاهیەتی / سکولا بنیات / پشکا زمانن کوردی

پیشەکی:

ل سەردە مە کلاسیزما نوی پەیوەندی دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفە دا؛ پەیوەندییە کا ب هیز بوو، چونکی ژ لایەکی قە لاسایکرنا یونان و رۆمانان بوو کو نوینەراتییا فەلسەفا کەفن دکەن، ژ لایەکی دیکە کاریگەر بوون بوویە ب گیانی وی سەردە مە کو فەلسەفا عەقلانی یا دیکارتی نوینەراتییا وی دکر.

دقی قە کۆلینا کورت دا؛ پشتی مە ب کورتی پیناسە و سەردەم و سنۆرین کلاسیزما نوی دیارکرن، ل دویش هەندەک خالین دەستنیشانکری رەنگقەدانا فەلسەفە ل سەر بەرەمەین ئەدەبیین وی سەردە مە دیارکرنە و ل جەین پیدقی نموونە ئیناینە. ل دەسپیکە باسکرنا پەیوەندیی دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفا کلاسیزما نویدا چەند هزر و بوچوونین ئەرستوی لدویش چەند خالەکان هاتینە دیارکرن و پینشاندان و دیتن و بوچوونین نقییسەرین وی سەردە مە ژ دگەل یین ئەرستوی هاتینە بەرامبەرکرن. دخالا دووی دا؛ کورتی باس ب ل فەلسەفا دیکارتی هاتینە کرن و پاشی و ل دویش چەند خالەکان ئەو پەیوەندییا نەئیکسەرا دناقبەرا فەلسەفا دیکارتی و ئەدەبی کلاسیزما نویدا هاتینە پیش چاقرن و ل جەین پیدقی نموونە ب کورتی هاتینە باسکرن، ل دوماهی وی بەری دیارکرن ئەنجامان گرنگترین ئەدگارین کلاسیزما نوی هاتینە دیارکرن.

کلاسیزما نوی:

مەبەست ژ کلاسیزما نوی ئەو ریبازە یا کول سەدین هەقدی و هەژدی دا ل فەرنسا دیاربووی، کو دەیتە هژمارتن ب (ئیکەم و کەقنترین ریبازا ئەدەبی پشتی بزاقا زانستی ل ئەوروپا بەلاقبووی، بنەمایین وی ژ بو رەوشەنبیری و ئەدەبیاتین یونانی و رۆمانین کەفن دزقرن) ۱.

چاوا کلاسیزما نوی ل فەرنسا دیاربوو؟

ل سەدی سیزدی ل ئیتالیا کلاسیکیهت دیاربوو و بتایبەت ل دەف (دانتی)

رووگەھ

وێژنە، پوینتە د دەتە فەسکۆلین و
وێژنەکانین مروفاهیەتی و زانستی

ژمارە 4 بەارا ۲۰۱۲

و (پترارک) و (پوکاتشيو)ی، ئەقانا ئەدەبى يونانى گەلەك دخواند. دەمى (قوستەنتىنييه) ل سالا (١٤٥٣)ى كەفتيه دەستى ئوسمانيان دا؛ گەلەك ژ زانايان چوونە ئىتاليا و دەستخەتین كەفن دگەل خودا برن و ل زانكوبین ئىتاليدا وانه دگوتن. دگەل شەرین فەرەنسى و ئىتالياندا؛ ئىككەفتنەكا شارستانی پەيدا بوو و فەرەنسى ژى زقرینهفە بۆتیکستین يونانى و رۆمانى و هەر ژ چەرخى شازدى کلاسىزمى دەسپیکر و ژولاتى ئىتاليا بەرەف فەرەنسا چوو. ل فەرەنسا چەندین كەس يان قۇتابخانە دياربوون، وەكو قۇتابخانە كليمان مارو (١٤٠٧-١٥٤٤) و قۇتابخانە ليون و گرۇپا پلياد و ماليرب (١٥٥٥-١٦٢٨)، كو ماليرب خەلەكا پىكفەگریدانا گرۇپا پلياد ب ئەدەبى کلاسىزما نوبقە دەيتە هژمارتن ٢.

بوچى ل فەرەنسا پەيدا بوو؟

ژبەر چەند هوکاران، کلاسىزما نوى ل فەرەنسا دياربوو؛ كو هەندەك ژ وان هاتنە دياركرن، دوو هوكارین گرنگین دى ژى هەنە، كو ئەو ژى ئەقین ل خواری نە:

١- هاتنا لوبسى چاردى بۆ مەيدانا سياسى و حوكمدارىيى دا؛ رەوشەنبىريا فەرەنسى بگشتى و ئەدەبى وى ب تايبەتى ژ قوناغەكى فەگۇهاستە قوناغەكا دىتر، هەر وەكو (ديوران) دىبىثىت: (نە بەرى و نە ژى پشتى حوكومەتا لوبسى چاردى؛ دمیژوویدنا روینەدایە حوكومەتەكا وەكى وى پشتەقانى و پشتگىريا هونەرى كریت)٣.

٢= هەندەك نقىسەرىن فەرەنسىين وى سەردەمى؛ راستیەكى فەدگوهیزن ئەو ژى ئەو هوزانا فەرەنسى بەرى كو لاسايكرنا يونان و رۆمانان بكەت؛ ژ لایى هونەرىقە (بتايبەت رۇخسار) يا لاواز بوو، لەورا (ماليرب) دىبىثىت: ((ما توژى نابىنى ئەگەر هوزانا مە پشتى مە ژىيا و ئەو سەربلندى مەبقيت، پىدقاييه بەيتە گۆوتن كو وان رىكخستنا برگان دزانی، ئەو دشیان كونترولى لسەر هیزا پەيشان بكەن و دشیان ل جەين درست بدان)٤.

كلاسىزما نوبا فەرەنسى ل چ سەردەم دياربوو؟

گەلەك بوچوون ل دور سەردەمى کلاسىزما نوى هەنە و هەر رەخنەگرەك يان میژوونقىسەكى ئەدەبى برەنگەكى دياردكەت، لى هەمى وى راستىي پىشچاقدكەن كو ژىي وى دچەرخین هەقدى و هەژدى دا بوويه.

كلاسىزما فەرەنسى د چ قوناغاندا دەربازبوويه؟

پرانىيا رەخنەگر و میژوونقىس ل سەر هندی درىكەفتنیه كو کلاسىزما نوى د دوو قوناغاندا دەربازبوويه: قوناغا گەشەكرنى (١٦٦٠-١٦٨٨) و قوناغا فەگۇهاستنى (١٦٨٨-١٧١٥). گەلەك ژ وان ژى بتنى باس ل قوناغا ئىكى (قوناغا زىرنا کلاسىزما نوى) دكەن، هەندەك رەخنەگر میژوويهكا دى بۆكلاسىزما

فهره‌نسی دانن کو (قوناغا ئیکئی ژ ۱۶۳۰ تا ۱۶۶۰ بخوقه‌دگریت؛ قوناغا خو ناما‌ه‌کرنا تیووری و بوچوونان بوو، (کورنی) دقئی قوناغی دا چهند شانونامه به‌لافکرینه، قوناغا دوویئی ژ ۱۶۶۰ تا ۱۶۸۸، (راسین و (مولیر) دقئی قوناغی دا دیاردبن) ۶.

ره‌نگه‌دانا هزری و فه‌لسه‌فی ل سهر کلاسیزما نوی:

دیاره ده‌هر ریبازه‌کا ته‌ده‌بیدا هنده‌ک بنه‌مایین هزری و فه‌لسه‌فی هه‌نه، ته‌ڤ بنه‌مایه بره‌نگه‌کی ئیکسه‌ر یان نه‌ئیکسه‌ر دناڤه‌ره‌مه‌مین ته‌ده‌بیین وی قوناغیدا ره‌نگه‌ده‌ن، ئانکو (په‌یوه‌ندییا دناقبه‌را فه‌لسه‌فه و ته‌ده‌بی دا ژ وان هوکارانه یین دچیکرنا ته‌ده‌بی هه‌رچه‌رخه‌کیدا - بو تیگه‌هشتن و ره‌خنه‌گرتنی ل وی ته‌ده‌بی- نه‌هیته پشتگوهرن) ۷.

ل سهر ده‌می کلاسیزما نوی؛ نقیسه‌ر و ته‌دیپ ب دوو جوړین فه‌لسه‌فان کاریگه‌ربوون، فه‌لسه‌فا که‌قنا یونان و رومانان و بتاییه‌تی فه‌لسه‌فا (ته‌رستوی)، ته‌قی فه‌لسه‌فی کارتیکرنه‌کا ئیکسه‌ر ل سهر کارین ته‌ده‌بیین نقیسه‌رین کلاسیزما نوی هه‌بوو، ژ لایه‌کی دیشه دیاربوونا فه‌لسه‌فا (عه‌قلی) یا (دیکارتی) کو ب فه‌لسه‌فا نوی ده‌اته نیاسین، کارتیکرنا نه‌ئیکسه‌ر ل سهر به‌ره‌مه‌مین گه‌له‌ک نقیسه‌ران هه‌بوو. کاریگه‌ریا هه‌ردوو جوړین فه‌لسه‌فان ژ دی بقی ره‌نگی لخواړی هیته کورته‌رکن:

A. گرت‌ره‌نگه‌دانا هزر و فه‌لسه‌فا (ته‌رستوی ۳۸۴-۳۲۱ ب. ز) ل سهر کلاسیزما نوی:

کارتیکرنا ته‌رستوی ل سهر هزر و بوچوونین نقیسه‌ر و ته‌دیپین سهرده‌می کلاسیزما نوی؛ کارتیکرنه‌کا ئیکسه‌ر بوو، چونکی ژ لایه‌کی قه (پرانیا ته‌ده‌بی کلاسیزمی دراما بوو ب شیوازین شانوگه‌ریین شعری- ده‌اتنه نقیسه‌رین) ۸، ژ لایه‌کی دیشه؛ ده‌ستورین درامایی ل وی سهرده‌می ژ لایی (پوالوی) قه هاتبوونه راسته‌کرن و دانان، کو ((نیقولا پوالو ۱۶۳۶-۱۷۱۱ مه‌زنتربن تیووریزه‌که‌ری کلاسیزمی بوو، پوالوی تیورا خو دپه‌رتوکا (هونه‌ری شعری) دا دیارکر (...). بناغی سهره‌کیی ئستاتیکایی ل لایی وی لاسایکرنا کارین که‌قنارایه)) ۹. ته‌ڤ په‌رتوکه ژ لاسایکرنه‌کا ئیکسه‌را (هونه‌ری شعری) یا ته‌رستوی بوو.

کارتیکرنا ته‌رستوی ل سهر کلاسیزما نوی دقان خالین ل خواړیدا دیاردبیت: **تیورا لاسایکرنی:** ته‌رستو دبینیت کو سروشت یی ب کیماسیه و هونه‌رمه‌ند یان هوزانقان دی وی سروشتی ب جوانترین ریک کاملان و ته‌مام که‌ن ۱۰. بو

نموونہ (تہ گہر مہ توفی دارہ کی ہہ بیت، تہم نہ شین بیژین تہ دارہ، بہ لکو دقتیت تہو بہرکی بچوبک خو مہزن بکھت یان مہزن ببیت دا وینی داری ہہ بیت) ۱۱. تہ فی دیتنا تہرستوی کارتیکرن ل سہر دیتین (پوالوی) ژی کریہ، لہورا دبیت کو (کاری ہونہری بلندترہ ژ داہینانا سروشتی و پیدقییہ سروشت ژ کیماسیان بہیتہ پاقرژکرن، پاشی بہیتہ ریکخستن) ۱۲، نانکو کیماسی د سروشتی داہنہ و ہونہرمہند یان ہوزانقان دشیین تہوی سروشتی بریکا دیارکرن تشتین قہ شارتی جوان بکھت و جوان نیشانبہدہت. ل سہر دہمی کلاسیزما نویدا لاسایکرن سروشتی؛ مہ بہست پی لاسایکرن راستیا قہ شارتی یان ژی لاسایکرن سروشتی مروقی بوو، ب واتایہ کا دی ((نہ کو لاسایکرن سروشتی ب مہ بہستا لاسایکرن سروشتی و ہکو ہہی، بہ لکو زار قہرکرن و دیارکرن تاییہ تمہندیین وی و قہ دیتنا راستیا وی یہ، مہ بہست ژ سروشتی ژی سروشتی ماددی نینہ، بہ لکو راستیہ بشیوہ کی گشتی و سروشتی مروقی یہ ب شیوہ کی تاییہ تی) ۱۳، بو نموونہ د شانوگہریا (بہ خیل) دا (مولییر ۱۶۲۲-۱۶۹۵) شیایہ چہ ندین تشتین قہ شارتی ل دہف مروقی بہ خیل دیار بکھت کو تہو تشت بساناہی دیارنابن، نانکو بہ خیل ژی و ہکو ہہمی مروقان ہہیکہ لی خو ہہیہ، لی تشتی قہ شارتی ددرہ وونی ویدا یی قہ شارتیہ و بریکا چہ ند مؤنولوگان؛ تہو لایہن دیارکرنہ بریکا دیارکرن راستی، نانکو دیارکرن راستیا وی جوروی مروقان، لہورا ب لاسایکرن کہ سایہ تیا مروقایہ تی تشتی قہ شارتی پیشچاقریہ و ل دویف دیتنا تہرستوی لاسایکرن درست تہ قہیہ ۱۴.

ٹیکہ تیا ٹورگانی: مہ بہست ژ ٹیکہ تیا ٹورگانی؛ ہہرسی ٹیکہ تین (بابہت، دہم، جہن، ل سہر دہمی کلاسیزما نوی و ب تاییہت د قوناغا ٹیکہ کی دا گہلہک شانوقیسان پیگیری ب قان ٹیکہ تیان کریہ و گہلہک نقیسہ رین فی قوناغی ژی باس لی کریہ.

پہیوہ نییا بہندی ب مہزنی و یقہ ل دہف تہرستوی پہیوہندیہ کا تہنی ب عہ قلیقہیہ، لہورا دقتیت بہند گوہی خو بدہتہ مہزنی خو و ہہر گہشہ کرنہک دی سیستہمی ژناقہت ۱۵، نانکو دقتیت پہیوہندیہ کا ٹورگانی ہہ بیت. دکارین تہدہبیدا (ہوزان یان چیروک) بیت (پیدقییہ ہہمی لایہن پیقہ دگریدای بن و برہنگہ کی تہ گہر لایہنہک بہیتہ ژناقہرن یان جہ گہورین؛ ہہمی کاری تہدہبی تیکبچیت) ۱۶. تہ فی ٹیکہ تییہ ٹیک ژ گرنگترین بنہ مایین کلاسیزما نوی بوو، ہہر وہکو (فوناد المرعی) دیاردکھت کول وی سہر دہمیدا پیدقی بوو (ہہر کارہ کی ہونہری ب ناشکرایی بہیتہ وینہ کرن وی ہویر و ٹیکگرتی بیت و دگہل

هه يکله لى کارى و زمانى رون و راستگوييا بابه تى و که تواری بگونجیت) ۱۷. بو نمونه (جین راسین ۱۶۳۹-۱۶۹۹) ژ کوما (۱۰) دهه کارین نه ده بیین خو بتنى د (سى) کاراندا ژ چارچوقین کلاسیکیه تى ده رکه تییه، لى د وان سى کاراندا ژى دا پینگیری ب رۆخساری کره ۱۸.

تیکه لکرنا ره گه زین نه ده بی: نه قه ئیک ژ وان بنه مایین گرنگ بوو کو نه رستوى د پهرتوکا (هونه رى شعرى) دا دیارکربن، کو نابیت کومیدیا و تراژیدیا د ئیک کارین نه ده بیدا بهینه تیکه لیکرن و دبیتیت: ((پیدقییه تراژیدیاى دو ماهییه کا دوو لایه نی نه بیت، هه ر وه کو هنده ک چه ز دکن، ئیک یا خوش بو مرؤقى باش و یا دی یا نه خوش بو مرؤقى خراب، نانکو دقتیت گهورینه کا بتنى بیت و قاره مانى ژ حالى خوش بو حالى نه خوش بهت، نه کو ژ بهر خرابییا وی به لکو ژ نه گهرى خه له تییه کى)) ۱۹. ل سه رده مى کلاسیزمى؛ پینگیری کرن ب عه قلى نه و پیدقیاتى پهیدا کر کو ب وان یاسایانقه بهینه گریدان نه وین یونانیان داناین، نانکو ((هه ر ده رکه فتنه کا ژ قان یاسایان ده رکه فتنه ژ نه ده بی به رز و بلند و دیربربوون ژ قان یاسایان و بکارئینانا خه یالى کومه لگه هى تیکددهت، نانکو نابیت به نده ک هزر بکهت دى بیته ماقویله ک و نه قه ژى وی چه ندی دگه هینیت کو نابیت جورین نه ده بی ژى بهینه تیکه لیکرن ۲۰.

به رهوش (مه عقول): به رهوشى ئیک ژوان بنه مایان بوو کو نه رستوى د پهرتوکا خوه دا باسکرین، کو مه به ست ژى نه وه، هه ر تراژیدیا یه کا هه بیت پیدقییه ل دویش هنده ک رویدانین به رهوش بچیت هه تا ب دو ماهى دهیت، ده مى دبیتیت: ((هوزانقانى تراژیدى د به رهه مین خودا راستیا نمونه یی باسدکته، نه کو راستیا میژووی، چونکی نه و تشتى چیبووی ناقه گیریت، به لکو زنجیره کا رویدانیت کو دبیت رویددهت ل دویش یاسا (احتمالى)) ۲۱. هه ر ل دور تراژیدیاى (پوالو) ژى هه مان بوچوون دیارده کته کو: (دقتیت بابه تى تراژیدیاى ب کورتى و رونى بهیته پیشاندان، چ بریکا نواندنى بیت یان ژى قه گیرانى؛ پیدقییه نه و کار دشیاندا بن رویددهن و مرؤق وه رگریت) ۲۲. نه م دشپین ن نه قى چه ندی د شانوگه ریا (اندروماک) یا (راسین) دا ببینین کو (هومیرون) چه ژ زه لامه کى دکهت، لى ژ نه چارى شوى ب زه لامه کى دى دکهت، ژنکه کا دى کو چه ژ زه لامى هومیرونى دکهت و شوى ب عاشقى هومیرونى دکهت داکو بو کوشتنا عاشقى وی وه کو تولقه کره ک بکاربیتیت ۲۳. ... رویدانین تراژیدى هه مى دسه برن، لى دهه مان ده مدا. هه ر چه نده ب کیمى. د ژیانى دا رویددهن. ل دویش تیگه هى

روغیه، پویته د ده ته شه کولین و ویرگیرانین مرؤقیه تى و زانستى

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

عەقلى پېدقپپه گرنكى ب تشتى به رهوش بهپته دان نه كويى راست، چونكى تشتى راست بخويى هه و پېدق ناكهت وه كو خو بهپته گوتن، بهلكو تشتى به رهوش دناڤى راست دا گرنكيا خو هه به هه تا كو نه و تشتى ساز ژی بيت، ئانكو احتمالا چييوننا وى يا كيم بيت؛ ب واتايه كا دى ((به رهوش بهپته ئاڤاكرن لسهر راستيه كا ساده ب وان ره هه ندين سازقه)) ٢٤.

لپهاتيا (لياڤا) نه ده بى: ئيك ژ بنه مابين كلاسيزما نوي لپهاتيا نه ده بى بو، نهڤه ژی ژ نه رستوى هاتبو وهرگرتن، نهڤه زاراقه گهله كى نزيكى زاراقى ههڤگونجانى (التناغم) به، ئانكو گونجاندا هه مى تشتى ناڤه كى دگه ل ئيكدا، پاشى گونجاندا وى دگه ل لايه نين ژ ده رڤه (جه ماوه رى)، ب واتايه كا دى وه كئيكى دناڤه را رهفتارا تاكه كه سى دگه ل داب و نه ريتان ٢٥.

دگه ل نهڤى چهندي ژى دا، چهندين ده ركه فتن و لادانين بابته تى و هونه رى ژى دناڤه را كلاسيكه تى و كلاسيزما نويدا دهينه ديتن، ئانكو كلاسيزما نوي كوپيه كا ئيكسه را كلاسيكه تى نه بو، ب واتايه كا دى (سه ره راي هندي كو كلاسيزما نوي لسهر هندي هاته ئاڤاكرن كولا ساكرنا نه ده بين يونانى و رومانين كه فن بكه ت و مهلكه چى بنه مابين هونه رين وى بيت، لى هندهك تايه تمه ندين هونه رى و مرؤڤايه تى ژى هه بوون) ٢٦ كو ب كلاسيزما نوڤه دگرىداى بوون، نهڤين ل خوارى ژى هندهك ژ وانانه:

كورنى: هندهك تايه تمه ندى دكارين كورنى دا دهينه ديتن، كو وه كو لادانانه ژ بنه مابين كلاسيكه تى، بو نموونه ل دهڤ كلاسيكيان پېدق بوو ((خوشگه هاندن بيته ريكهك بو ئارمانجا رهوشتى، كورنى به روڤاڤى قى بوچوونى دكر)) ٢٧، ديسان كورنى ((د تراژيدياين قاره مانى دا گهلهك جوړين نه ده بى تيكه لى ئيك دكرن (...)) هندهك قاره مانين كوڤهك كرنه دتراژيدياين خودا)) ٢٨.

راسين: راسينى گهلهك گهورين د (چنين - حبهك) دى دا كرن، و چنين ل دهڤ وى ((هاته گهورين و گهلهك گرنكى پى نه ددا، راسينى به رى خو دا هيزا مه عنه وى دناڤه دهروونى مرؤڤيدا، له ورا بتنى قوناغا دوماهى ژ رويدانان وينه دكر و دهسپيك و دوماهييك نزيكى ئيك دبوون ٢٩. ديسان راسين دهپته هژمارتن خودان (جوانترين وينه كرنا ههست و سوزين نهڤينداری سه ره راي عه قلا نيبه تا سه رده مى كلاسيزما نويدا هه)) ٣٠.

موليپير: هه ر چهنده قاره مانين ل سه رده مى كلاسيزما نوي پاشا و مير و

پایه‌بلندبوون؛ لی مولییری دناڤ کارین خودا (گه‌له‌ک ره‌خنه ل چینا نورستوکراتی دگرت و دگوت پیدقییه کومیدیا بییته ره‌خنه‌گرتن ژ بو باشکرنا خه‌لکی و پاقرکرنا دهروونی وان) ۳۱.

لافونتین: لافونتین گه‌له‌ک ب فله‌سه‌فا (ئه‌بیقور)ی بیی کاریگه‌ر بوو و زوری موت‌ه‌شائم بوو ل به‌رام‌به‌ر وینه‌یا عه‌قلانییا ل سه‌ر دهستی دیکارتی هاتیه دانان ۳۲، دیسان لافونتین د گوتنن خودا زمانی فهره‌نگی نه‌وی د سالونین نه‌ده‌بیدا ده‌اته بکارنن ان تیکدا ۳۳.

ره‌نگه‌دانا هزار و فله‌سه‌فا (دیکارتی ۱۵۹۵-۱۶۵۰) ل سه‌ر نه‌ده‌بی کلاسیزما نوی:

پرانیا ژیده‌ران ناماژی ب رولی دیکارتی دکلاسیزما نوی دا ددهن، لی نه‌و ژیده‌ر په‌یوه‌ندییه‌کا ئیکسه‌ر ب نمونه‌قه دیارناکه‌ن، له‌ورا بو‌قه‌کوله‌ری گومان درست‌دیت، ئایا کارتیکرنا دیکارتی؛ کارتیکرنا‌کا ئیکسه‌ره‌یان ژی نه‌ئیکسه‌ره‌؟. هنده‌ک ره‌خنه‌رگر دبیزن: (هه‌رچه‌نده فله‌سه‌فا دیکارتی ب ته‌مامی دگه‌ل هزارا کلاسیزما سه‌دی هه‌قدی دا دگونجیت، لی هزارا وی یا گری‌دای ریک‌خستن و قافارتن و ریک‌خستن‌کرنی بوو، له‌ورا وه‌کو (مه‌بده‌ء) نه‌ؤ سیسته‌ماتیه‌ده‌رکه‌فتنا فله‌سه‌فه‌کی بوو یا دویر ژ جوانیی، چونکه دیکارتی هزاره‌کا ماتماتکی هه‌بوو و لسه‌ر که‌تواری ده‌اته دانان) ۳۴. نه‌ؤ خالین ل خواری بو‌چوونین منین تاییه‌تن؛ ژبه‌رکو د چ ژیده‌ران دا ناماژه ب کارتیکرنا دیکارتی لسه‌ر کلاسیزما نوی دا باس نه‌کریه بتاییه‌ت ژ لایی پراکتیکیه.

فله‌سه‌فا دیکارتی:

فله‌سه‌فا دیکارتی نه‌ب وی تاسانیی یه‌کو د چهند ریزه‌کاندا بهیته دیارکرن و شلو‌قه‌کرن، لی هزارا سه‌ره‌کی یا دگه‌ل نه‌و خالین مه‌بو‌قی بابته‌ی ده‌ست‌نیش‌ان‌کرن دی دیارکه‌ین. بره‌نگه‌کی گشتی فله‌سه‌فا دیکارتی ل سه‌ر بیه‌مایئ گومانی هاتیه دانان، نه‌وژی د وی رستی دا یا دبیزیت: (نه‌زی هزارده‌کم (گومان دبه‌م)، له‌ورا

رووگه‌ه

وهرزیه، پویته‌ی د ده‌ته شه‌کولین و وهرکیرانین مرو‌فایه‌تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

ٲہزی ٲہیم))، نانکو ٲشتی مرؤف گؤمانی دہت، مرؤف دشتیت بگہ ٲیتہ راستییان و دوی دہمیدا مرؤف ٲہست ب ٲہبوونا خوژی دکہت ٣٥.

ٲیک ژ گرنگترین تاییہ تمہندیین کلاسیزما نوی (عہقلانییہت) بوو، نانکو دقتیت دکاری ٲہدہبیدا عہقل لسہر خہ یالی دا زال بیت، چہند ٲوکار دک ٲہبوون تاکو ٲہدہب و فہلسہفا عہقلانییہتی گہشہ کرنی بکہت، بو نمونہ ((گہشہ کرنا بہرہہمی دہستہ لاتا رہا دٲاراست؛ یی ٲاریکار بوو ژ بو و ہرار کرنا زانستین ماتماتیک و فہلہک و فیزیکی و ٲہقی چہندی ژی ریخوشکر بو سہرکہفتنا فہلسہفا عہقلانیہتی و فہیلہسوفین مینا دیکارتی دیار بوون)) ٣٦، نانکو خورت کرنا بزاقا ٲیشہ سازی دخزمہ تا چینا دہستہ لات دا بوو، لہورا ٲشتہ قانیا زانایین ماتماتیک و فیزیکی کر. دقی چہرخیدا (ماتماتیک گہشہ کر و ریبا زین عہقلی یین (دیکارت) و (سبینوزا) و (لایبیتیس) ی دیار بوون و ٲہو ہزر بہرہ لاقبوو یا دگؤت (یاسایین سروشتی) بتنی نمونہ کہ ژ ریکخستنا عہقلی و ناٲیتہ گہورین و (یاسایین ٲونہری) ژی ٲارچہ کن ژ سیستہ ماتییہا گہردوونی و ٲوسا ٲہو ژی ژ یاسایین سروشتینہ) ٣٧.

ٲہدہبی فہرہنسی د چہرخی ٲہقدی دا؛ بہری ٲہر تشتہ کی خوشیہ کا عہقلی بوو، ٲہؤ کونترؤلا عہقلی ژی ٲہو بنہ مایی جقاک ی بوو کو سہرکیشتین سالونین ٲہدہبی بہری خو دایی (...). ٲہست ٲی دہٲیتہ کرن کو دگؤتنین لافوننتینی و کومیدین مولیری و درامایین کورنی و راسینی دا، ٲہفہ ٲہمی ریکی ددہنہ ٲہست و سؤزان بناخفن، لی لبن کونترؤلا عہقلی ٲہ ٣٨.

B. ٲہیوہندی دنائٲہرا فہلسہفا دیکارتی و ٲہدہبی کلاسیزما نوی دا:

عہقل و ہکو گہٲینہری باشی و راستیی: ٲہر دوو فہیلہسوف (دیکارت و باسکال) شیان بریکا فہلسہفی چارچوٲہ کی ہزریی تیؤری ژ بو کلاسیزما نوی بدانن. دیکارتی ددیت کو (ناٲیت تشتہ ک ل سہر مرؤفی را بیوریت ٲہ گہر نہٲیتہ ٲشکنین و ل بن میجہہری عہقلیرا نہبووریت، چونکی عہقل تاکہ گہٲینہرہ بو باشی و زانینی، ٲہو تشتی عہقل رہت دکہت ناٲیت ٲہم و ہر بگرین، ٲہقی چہندی ژی دکارین کورنی دا رہنگفہ دایہ) ٣٩. (ٲوالوی ژی دٲہرتؤکا (ٲونہری شعری) دا دبیزیت: (مرؤف ناگہٲیتہ راستیی ٲہ گہر بریکا عہقلی نہٲیت) ٤٠.

جوانی: ٲہرچہندہ تیگہہی جوانیی دقؤناغا ٲیکی دا ٲتر بہرہف ہزرین یونانی دچیت کو ((جوانی تشتہ کی رہہایہ، یی جو دایہ ژ دہم و جہان و دشیان دایہ یاسا ژ بو بہینہ دانان (...). لاسایکرنا تہمام جوانیی ٲہیدا دکہت (...). و ژ بہر ہندی کارین کہفن دمہزن و نہمرن و دہہمی سہردہماندا جوان دہینہ دیتن)) ٤١، لی

دقوناغا دووی دا جوانی وهکو تشته کی ریژهیی ددیت، بونموونه (الاب دیبوس) ب کارتیرنا فلهسهفا دیکارتی دگوت: ((جوانی تیگههه کی مروقایه تیه و جوانیی هه بوونا خوه دسروشتی دانینه، بتنی جوانیی هه بوونا خوه دهزرا مروقیدا هه یه و تشته کی ریژهیی یه)) ۴۲. مروق دشیئت بیژیت مادهم هه بوون ل دهف دیکارتی د هزرکرنیدا پهیدا دبیت، جوانی ژی ب هزریقه یا گریدایه و دهزریدا پهیدا دبیت. یاساین نه خلاقی، یین دیکارتی دیارکرین: د پهرتوکا (گوتار د شیوازیدا) دیکارت سی یاسایان ژ بو نه خلاقی ددانیت، دهمی مروق نه فان یاسایان دگه ل بهرهمین نه ده بیین کلاسیزما نویدا بهراوردکته؛ چهند نیزیکیه کان دناقبه را و اندا دبینیت، یاسا ژی نه قین ل خواری نه:

پیدقییه مروق گوهداریا یاساین ولاتی خوبکته و ریژی ل داب و نه ریبتین وی بگریت ۴۳...، نه دشین رهنگفه دانا نه قی یاسایی د شانوگه ریا (هوراس) و (سید) یین کورنی دا ببینین، چونکی ((د شانوگه ریا (سید) دانامیس و نه رک بسهر نه قینی دکه قن، د (هوراس) دانشتیمانیهت سهر ب خیزانی دکه قیت)) ۴۴.

ب - پیدقییه مروق دکارین خودا دوو دل نه بیت، وهکو وی که سی ددارستانیدا بهرزه دبیت و ههر جاره کی ریکه کی دگریت، پیدقییه مروق بتنی ریکه کی بگریت ۴۵...، نه ق یاسایه پتر نزیکی ئیکه تیا نورگانی دبیت، نهوا ژلایی نه رستوی قه هاتیه دیارکرن و پوالوی ژی داکوکی لسهر کری، نانکو یا باشر نه وه جورین شانوگه ریی دتیک کاری نه ده پیدا نه هینه تیکه هلکرن.

پیدقییه مروق کونترولی لسهر دهروونی خوبکته، چهنکی هزرین مه مولکی مه نه، وهکو مه دقیت نه دشین کونترولی سهر بکه یین ۴۶...، نه ق یاسایه د شانوگه ریا (سینا) یا کورنی دا پیشچا ق دبیت، نه وژی دهمی ((لیبورین سهر تولقه کرنی دکه قیت)) ۴۷.

C. کورتیهک ل دور قوناغا دووییا کلاسیزما نوی (قوناغا قه گوهاستنی):

قوناغا دووی ب قوناغا قه گوهاستنی دهیته نیاسین کو ژ سالا ۱۶۹۰هه تا ۱۷۱۵ ب خوه قه

دگریت، نه وهیا نوی دیاربوو وهکو (لابرویار) و (سان سیمون) و هنده کین دی نه وین بانگه وازیا هزرین نوی دکرن ۴۸. قوناغا دووی یا کلاسیزما نوی؛ قوناغا لاوازبوون و تیکچوونی بوو، لهورا قوناغا قه گوهاستنی بهرهف رومانسیزمی دهیته هژمارتن و نه قی چهندی ژی گریدانه کا ئیکسه رب باری سیاسی و جفاکی

رومزیه، پویتهی د دمه شهکولین و ویرکیرانین مروقایه تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

قہ ہہ بوو، لہورا دہیتہ گوتن کو ((تراژیدیا فہرہنسی ل وی دہمی دیار بوو یی کو پاشایہ تی و سیستہ مایہ تی و ماقویلی ل سہر دہمی لوبسی چاردی دیار بووین و ٹیمپراتوریہ تا تہ دہبین لیہاتی و ژیانہ کوچکان د بہرہ لاقہ (...)) و ژناقہ چوو دہمی شورہ شا جفاکی ماقویلی و تہ دہبی وی ژناقہبری)) ۴۹.

دہمی شورہ شا فہرہنسی دہستپیکری و ژیانہ جفاکی ہاتیہ گہورین؛ کلاسیزما نوی ژی ل فہرہنسا بہرہ ف نہمانی چوو، ب واتایہ کا دی ((لہ دووای سالہ کانی کوتایی تہم سہدہیہ دا (سہدہی ہہقدہ) گیانی کلاسیزم و دہسہ لاتی تہدہبیات و ہونہری یونانی و رومی کون رووی کردہ کزی و نہمان، کیشہی نیوان کونہ پەرہران و تازہ خوازان (۱۶۸۷-۱۷۱۵) لہ سہر (فہزلدانی نووسہرانی کون بہ سہر تازہ دا) تہوہی سہلماند کہ عہقل و سونہت (دابونہریت و کہلہ پورا) پیکہوہ ہہلناکہن (...)) مہدہنیہت و شارستانییہت پیشکہ وتووہ، لہ حالی پیشقہ چووہ بہ گوہری حہزی دل دہیتہ پیش، لہ تہنجامدا تہم بیرکردنہوہ و ہزرینہ بی چہند و چوون پہسہندکرت)) ۵۰.

دقی قوناعی دا ہہفرکی دناقہہرا کہفن و نویدا پہیدا بوو و چ ریازین نوی دیار بوون، تہق چہندہ ژی دزقریتہ قہ بو وی چہندی کو ہہر دوو لا دہیزیدا دیہکسانن بوون: ریزگرتن ل لاسایکرنا کہقناران ژلایہ کی قہ و پیدقیاتییہ کا زیدہ ب نویکرنی ژلایہ کی دیقہ، تہقہ ژی نہ دناقہہرا دوو دہستہ یاندا بوویہ بہلکوہہر رخنہ گرہ کی تہق دوو تشتہ دگہل وی بخوہ ہہبوون ۵۱.

گرنگترین تہدگارین کلاسیزما فہرہنسی:

گرنگترین تہدگارین کلاسیزمی د چہند خالہکاندا کومقہدین کو ژ لایی (د. محمد بکری) قہ د وانہیین بابہ تی (میتودین رخنہ ییدا) ہاتینہ دیار کرن ۵۲: سہ پاندنا بوچوونا عہقلی و لوژیکی ل سہر ناقہ روکا تیکستی. دژایہ تیکرنا ہہست و سوزین خودی و بہہرہ و تہندیشہ یی. رہچاقکرنا ہہقسہنگیی دناقہہرا پشکین ہہر کارہ کی تہدہبی و نہ تیکہ لکرنا جوړین تہدہبی.

تراژیدیا یا سادہ بوو و گہلہک رویدان بخوہ نہدگرتن. زاراقہ کرنا سروشتی و بتایبہ تی سروشتی بلند.

تہنجام:

تہگہر تہدہبی کلاسیزما نوی؛ ب تہدہبہ کی دہستور سازی یی بہرنیاس بیت،

پرانیا یا سا و دستورین وی ژلایی فیله سوفانقه هاتینه دانان.
هه رچهنده نقیسه رین کلاسیزما نوی نه ده بی یونانی و رومانی دخواندن و سه ر
زمانی فیه رهنسی و هر دگیران ، لی کارتی کرنا نه رستوی یا ئیکسه ره ل سه ر پرانییا
به ره مین ژلایی روضحساریقه و گله ک جار ان لایی ناقره رۆکی ژی بخوه قه دگریت.
دی کارت؛ چونکی کوری وی سه رده می بوو یی کو کلاسیزم تیدا دیار بووی، له ورا
نه گه ر کارتی کرنا ئیکسه ر ژی ل سه ر نه ده بی کلاسیزما نوی نه بیت، بی گو مان
کارتی کرنا نه ئیکسه ر هه بوویه.
عه قلا نییه ت خالا هه قپشکا قه برا دنا قبه را نه ده ب و فله سه فا قونا غا کلاسیزما
نویدا یه.

ژیدهر و ده هه من: (Endnotes)

- ۱ د. محمد مندور، الادب ومذاهبه، دار نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزيع، القاهرة، ۲۰۰۶، ص ۴۵.
- ۲ عبدالرزاق الاصفه، المذاهب الادبية الكبرى لدى الغرب مع ترجمة ونصوص لأبرز اعلامها، منشورات اتحاد كتاب العرب، ۱۹۹۹، دمشق، ص (۱۰-۱۴).
- ۳ ول ديورانت، قصة الحضارة: عصر لويس الرابع عشر، ترجمة: فؤاد اندراوس، الجزء الاول من المجلد الثامن، بيروت، __، ص ۱۳۶.
- ۴ فيليب فان تيغيم، المذاهب الادبية الكبرى في فرنسا، ترجمة: فريد انطونيوس، ط ۳، منشورات عويدات، بيروت، ۱۹۸۳، ص ۲۳.
- ۵ عبدالرزاق الاصفه، المذاهب الادبية الكبرى لدى الغرب، ص ۱۵.
- ۶ فرهاد بيربال، رينازه نه ده بييه كان، ج ۲، چاپخانه مناره - ده زگای و هر گيران، هه ولير، ۲۰۰۶، ص ۴۳.
- ۷ د. عبدالحكيم حسان، مذاهب الادب في اوربا: دراسة تطبيقية مقارنة (الكلاسيكية)، ط ۲، دار المعارف، القاهرة، ۱۹۷۹، ص ۱۶۴.
- ۸ د. محمد مندور، في الادب والنقد، نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزيع، القاهرة، ۱۹۸۸، ص ۱۰۱.
- ۹ د. فؤاد المرعي، المدخل الي الآداب الاوربية، ط ۲، جامعة حلب، حلب، ۱۹۹۶، ص ۱۵۵.
- ۱۰ شكري عزيز الماضي، في نظرية الادب، دار المنتخب العربي للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت، ۱۹۹۳، ص ۳۳.
- ۱۱ زياد كبراج، المحاكاة .. معناه الابداعي عند ارسطو: www.awa.com
- ۱۲ د. فؤاد المرعي، المدخل الي الآداب الاوربية، ص ۱۵۶.
- ۱۳ د. عبدالحكيم حسان، مذاهب الادب في اوربا ...، ص ۱۶۵.
- ۱۴ د. فؤاد المرعي، المدخل الي الآداب الاوربية، ص (۱۶۲-۱۶۴).
- ۱۵ م مع الريادي، الادب بين الفلسفة والاسلام: www.p7r.com
- ۱۶ ارسطو، كتاب ارسطو (فن الشعر)، ترجمة وتقديم و تعليق: د. ابراهيم حمادة، مكتبة الانجلو المصرية، __، __، ص ۱۱۲.
- ۱۷ د. فؤاد المرعي، المدخل الي الآداب الاوربية، ص ۱۵۹.
- ۱۸ د. عبدالحكيم حسان، مذاهب الادب في اوربا ...، ص ۱۹۲.

رووگه

وهرزيه، پويتهی د ده ته شه کولین و
وهرکیرانین مرؤقیه تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

- ۱۹ ارسطو، كتاب ارسطو(فن الشعر)، ص ۳۴.
- ۲۰ مع الربادي، الادب بين الفلسفة والاسلام: www.p7r.com
- ۲۱ ارسطو، كتاب ارسطو(فن الشعر)، ص ۳۲.
- ۲۲ د. علي درويش، فن الشعر لبوالو، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ۱۹۹۵، ص ۲۶.
- ۲۳ د. فايز ترحيني، الدراما ومذاهب الادب، مجد المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت، ۱۹۸۸، ص(۱۶۷-۱۶۸).
- ۲۴ فيليب فان تيغيم، المذاهب الادبية الكبرى في فرنسا، ص ۵۶.
- ۲۵ د. فايز ترحيني، الدراما ومذاهب الادب، ص ۱۶۱.
- ۲۶ د. محمد مندور، الأدب ومذاهبه، ص ۴۸.
- ۲۷ د. عبدالحكيم حسان، مذاهب الادب في اوربا...، ص(۱۸۰-۱۸۱).
- ۲۸ نفس المصدر، ص ۱۹۱.
- ۲۹ د. فايز ترحيني، الدراما ومذاهب الادب، ص ۱۶۸.
- ۳۰ د. محمد مندور، الأدب ومذاهبه، ص ۵۰.
- ۳۱ ث. د. محمد بكر محمد، دةستورسازييا كلاسيما نوى، وانةيا (ميتودين رةخنةيى)، قوناغا دكتورا. كورسى نيكى، ۲۰۱۱-۲۰۱۲، رۇژا ۱۳-۴-۲۰۱۱.
- ۳۲ د. عبدالحكيم حسان، مذاهب الادب في اوربا...، ص ۱۹۵.
- ۳۳ د. فايز ترحيني، الدراما ومذاهب الادب، ص ۱۶۹.
- ۳۴ مارك جيمينيز، ما الجمالية، ترجمة: شربل داغر، المنظمة العربية للترجمة، بيروت، ۲۰۰۹، ص ۶۷.
- ۳۵ مجموعة من المؤلفين، الموسوعة الفلسفية المختصرة، دار القلم، بيروت، ص ۱۹۰.
- ۳۶ د. فؤاد المرعي، المدخل الي الادب الاوربية، ص(۱۵۴-۱۵۵).
- ۳۷ د. عبدالحكيم حسان، مذاهب الادب في اوربا...، ص ۱۶۷.
- ۳۸ د. فايز ترحيني، الدراما ومذاهب الادب، ص ۱۵۹.
- ۳۹ www.medbenasaid.somee.com
- ۴۰ د. فؤاد المرعي، الدخلى الي الادب الاوربية، ص ۱۵۷.
- ۴۱ فيليب فات تيغيم، المذاهب الادبية الكبرى في فرنسا، ص(۱۲۴-۱۲۵).
- ۴۲ نفس المصدر، ص ۱۲۷.
- ۴۳ ديكارت، مقال في المنهج، ترجمة: محمود محمد الخضيرى، ط ۳، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ۱۹۸۵، ص ۱۴۹.
- ۴۴ د. فايز ترحيني، الدراما والمذاهب الادبية، ص ۱۶۶.
- ۴۵ ديكارت، مقال في المنهج، ص ۱۵۰.
- ۴۶ نفس المصدر، ص ۱۵۰.
- ۴۷ د. فايز ترحيني، الدراما والمذاهب الادبية، ص ۱۶۶.
- ۴۸ نفس المصدر، ص ۱۵۸.
- ۴۹ د. محمد شفيق شيا، في الادب الفلسفي، مجد المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت، ۲۰۰۹، ص ۷۰.
- ۵۰ بوكنه ربه ترايوك، ميژووى نهدهبياتى جيهان(۲)، وهرگيران: حه مه كهريم عارف، ل ۸۸.
- ۵۱ فيليب فان تيغيم، المذاهب الادبية الكبرى في فرنسا، ص ۸۱.
- ۵۲ پ. د. محمد بكر محمد، دةستورسازييا كلاسيما نوى، وانةيا (ميتودين رةخنهيى)، قوناغا دكتورا. كورسى نيكى، ۲۰۱۱-۲۰۱۲، رۇژا ۱۳-۴-۲۰۱۱.